

Sygn. akt V ACa 1151/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 16 marca 2018 r.

Sąd Apelacyjny w Warszawie V Wydział Cywilny w składzie następującym:

Przewodniczący: SSA Roman Dzięczek (spr.)

Sędziowie: SA Katarzyna Polańska-Farion

SO del. Katarzyna Jakubowska-Pogorzelska

Protokolant: sekr. sądowy Dorota Jędrak

po rozpoznaniu w dniu 16 marca 2018 r. w Warszawie

na rozprawie

sprawy z powództwa K. M.

przeciwko B. P.

o zachowek

na skutek apelacji powoda

od wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie

z dnia 25 października 2016 r., sygn. akt IV C 214/14

I. zmienia zaskarżony wyrok w ten tylko sposób, że uchyla jego punkt czwarty (IV.);

II. oddala apelację w pozostałym zakresie;

III. odstępuje od obciążenia powoda kosztami postępowania apelacyjnego na rzecz pozwanej;

IV. przyznaje adw. M. W. od Skarbu Państwa – Sądu Okręgowego w Warszawie kwotę 2.700 (dwa tysiące siedemset) złotych powiększoną o należny podatek VAT tytułem wynagrodzenia za pomoc prawną świadczoną z urzędu na rzecz K. M. w postępowaniu apelacyjnym.

Katarzyna Jakubowska-Pogorzelska Roman Dzięczek Katarzyna Polańska-Farion

Sygn. akt V ACa 1151/17

UZASADNIENIE

W pozwie z dnia 10 października 1996 roku wniesionym do Sądu Rejonowego dla Warszawy - Mokotowa w Warszawie powód - K. M., wniósł o zasądzenie od pozwanej B. P. kwoty 20.000 złotych wraz z ustawowymi odsetkami od dnia wniesienia pozwu do dnia zapłaty oraz o zasądzenie na jej rzecz kosztów postępowania.

W odpowiedzi na pozew pozwana B. P. wniosła oddalenie powództwa.

W dniu 2 kwietnia 2015 roku powód K. M., reprezentowany przez J. M. (1) wniósł o zasądzenie na jego rzecz kwoty 94.288,124 złotych oraz kosztów postępowania według norm przepisanych (k. 196). Następnie, w dniu 5 kwietnia 2016 roku K. M. cofnął pozew w części, tj. co do kwoty 33.399,23 złotych wraz z ustawowymi odsetkami, wnosząc o zasądzenie na swoją rzecz kwoty 60.888,89 złotych (k. 359).

Na rozprawie z dnia 25 października 2016 roku pozwana B. P. reprezentowana przez pełnomocnika adwokata E. S. wniosła o zasądzenie od pozwanej na rzecz powoda odsetek ustawowych od dnia wyrokowania oraz rozłożenia kwoty zachowku na 10 rat.

Wyrokiem z dnia 25 października 2016 roku Sąd Okręgowy w Warszawie: zasądził od B. P. na rzecz K. M. kwotę 60.888,87 złotych wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 25 października 2016 roku do dnia zapłaty, umorzył postępowanie w zakresie kwoty 33.399,23 złotych, oddalił powództwo w pozostałym zakresie, zasądzoną w punkcie pierwszym wyroku kwotę rozłożył na 10 miesięcznych rat, pierwsza w kwocie 6.096,87 złotych, kolejne w kwotach po 6.088 złotych - płatne do 10 dnia każdego miesiąca, poczynając od następnego miesiąca po miesiącu, w którym nastąpi uprawomocnienie się wyroku, wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie w przypadku uchybienia terminowi płatności którejkolwiek raty, zasądził od B. P. na rzecz K. M. kwotę 2.263,30 złotych tytułem zwrotu kosztów procesu, w tym kwotę 1.918,80 złotych tytułem kosztów zastępstwa prawnego udzielonego z urzędu, zasądził od K. M. na rzecz B. P. kwotę 845,95 złotych tytułem zwrotu kosztów procesu oraz przyznał adw. M. W. ze Skarbu Państwa - Sądowi Okręgowemu w Warszawie kwotę 1.033,20 złotych tytułem kosztów pomocy prawnej.

Sąd Okręgowy ustalił następujący stan faktyczny:

J. M. (2) i H. M. byli małżeństwem. Byli współużytkownikami wieczystymi na zasadzie wspólności ustawowej małżeńskiej nieruchomości gruntowej, położonej w P. przy ulicy (...), oznaczonej jako działka ewidencyjna o numerze (...), o powierzchni 1.595 m², zabudowanej domem jednorodzinny wolnostojącym, murowanym, parterowym, podpiwniczonym, dla której Sąd Rejonowy w Piasecznie prowadzi księgę wieczystą o numerze (...) (odpis z księgi wieczystej - k. 215- 217). J. M. (2) i H. M. mieli dwoje dzieci - syna J. M. (3) i córkę B. M.. K. M. urodzony w dniu (...) jest synem zmarłego w dniu 5 lipca 1989 roku J. M. (3) (odpis skrócony aktu urodzenia - k. 5).

Postanowieniem z dnia 7 listopada 1995 roku Sąd Rejonowy dla Warszawy - Mokotowa w Warszawie stwierdził, że:

1. spadek po J. M. (2), zmarłym w dniu 28 stycznia 1979 roku na podstawie ustawy nabyli: żona H. M., córka B. P. i syn J. M. (3) – w 1/3 części każde z nich;
2. spadek po J. M. (3), zmarłym w dniu 5 lipca 1989 roku podstawie ustawy nabyli: żona J. M. (1), syn P. M. oraz syn K. M. po 1/3 części każde z nich z dobrodziejstwem inwentarza,
3. a spadek po H. M., zmarłej w dniu 4 lutego 1992 roku mocy testamentu, nabyła w całości córka B. M.

(postanowienie z dnia 7 listopada 1995 roku w sprawie o sygn. akt II Ns 486/95 - k. 4).

W skład spadku po H. M. wszedł udział wynoszący 4/6 w prawie użytkowania wieczystego nieruchomości gruntowej, położonej P. przy ulicy (...), oznaczonej jako działka ewidencyjna o numerze (...), o powierzchni 1.595 m², zabudowanej domem jednorodzinny; wolnostojącym, murowanym, parterowym, podpiwniczonym, dla której Sąd Rejonowy w Piasecznie prowadzi księgę wieczystą o numerze (...) (bezsporne).

Wartość rynkowa powyższego prawa do nieruchomości wyniosła kwotę 548.000 złotych (bezsporne).

W tym stanie faktycznym Sąd Okręgowy zważył, co następuje:

Powód pismem procesowym z dnia 5 kwietnia 2016 roku cofnął pozew w zakresie kwoty należności głównej 33.399,23 złotych ze zrzeczeniem się roszczenia. W ocenie Sądu przedmiotowe cofnięcie pozwu było skuteczne, dopuszczalne i nie naruszało treści art. 203 § 4 k.p.c.

Odwołując się do treści art. 355 k.p.c. (sąd wydaje postanowienie o umorzeniu postępowania, jeżeli powód cofnął ze skutkiem prawnym pozew lub jeżeli wydanie wyroku stało się z innych przyczyn zbędne lub niedopuszczalne. Postanowienie o umorzeniu postępowania może zapaść na posiedzeniu niejawnym, jeżeli powód cofnął ze skutkiem prawnym pozew w piśmie procesowym), Sąd na podstawie tego przepisu orzekł o umorzeniu postępowania w punkcie drugim wyroku.

W związku z cofnięciem pozwu powód podtrzymał żądanie w zakresie kwoty 60.888,89 złotych wraz z ustawowymi odsetkami od dnia doręczenia pozwu do dnia zapłaty.

Sąd pierwszej instancji uznał za zasadne powództwo w zakresie kwoty głównej, a w zakresie należnych odsetek ustawowych Sąd przyjął jako datę początkową ich naliczania dzień wydania wyroku.

Bezsporne pozostawały w sprawie: powołanie w całości B. P. do spadku po H. M. na podstawie testamentu, prawo żądania zachowku przez powoda, wielkość ułamkowa tego zachowku, jak również wartość spadku. Miało ono oparcie w treści art. 991 § 1 i 2 k.c. (zstępnym, małżonkowi oraz rodzicom spadkodawcy, którzy byliby powołani do spadku z ustawy, należą się, jeżeli uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo jeżeli zstępny uprawniony jest małoletni - dwie trzecie wartości udziału spadkowego, który by mu przypadł przy dziedziczeniu ustawowym, w innych zaś wypadkach - połowa wartości tego udziału (zachówek). Jeżeli uprawniony nie otrzymał należnego mu zachowku bądź w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny, bądź w postaci powołania do spadku, bądź w postaci zapisu, przysługuje mu przeciwko spadkobiercy roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia).

Powodowi jako wnukowi spadkodawczyni (jego ojciec nie dożył otwarcia spadku po H. M.), przysługuje przeciwko pozwanej, jako jedynej powołanej do spadku roszczenie o zachówek. Wysokość zachowku w niniejszym wypadku wynosi 2/3 udziału spadkowego, który by przypadł powodowi przy dziedziczeniu ustawowym, bowiem powód był osobą małoletnią w chwili otwarcia spadku (orzeczenie Sądu Najwyższego z 19 listopada 1948 r., Wa.C. 219/48).

W przedmiotowej sprawie bezspornym pozostawało uprawnienie powoda do żądania od pozwanej, która jest spadkobiercą testamentowym H. M., należnego mu po babce zachowku. H. M. umierając, pozostawiła jako spadkobierców ustawowych córkę B. P. oraz **wnuki** P. M. i K. M. (dzieci jej syna J., który nie dożył otwarcia spadku po niej). W przypadku dziedziczenia ustawowego spadek przypadłby zatem córce B. P. w 1/2 części oraz wnukom - P. M. i K. M. po 1/4 części każdemu z nich (art. 931 § 1 i 2 k.c.). Wysokość zachowku w tej sytuacji wynosi 2/3 wartości udziału, który przypadłby powodowi w przypadku dziedziczenia ustawowego, a zatem 1/6 wartości spadku ($2/3 \times 1/4 = 2/12 = 1/6$).

Powód, występując z żądaniem o zapłatę zachowku wskazał, że w skład spadku po H. M. wchodzi udział wynoszący 4/6 w prawie użytkownika wieczystego zabudowanej nieruchomości gruntowej położonej przy ulicy (...) w P.. Bezsporne w sprawie pozostawało ostatecznie, że wartość tej nieruchomości wynosi 548.000 złotych, wartość udziału wynoszącego 4/6 wynosi zatem 365.333,33 złotych ($4/6 \times 548.000$ złotych).

Powód nie otrzymał od spadkodawcy żadnej darowizny, która mogłaby podlegać zaliczeniu na poczet należnego mu zachowku (art. 996 k.c.). Zachówek należny powodowi (2/3 wartości udziału spadkowego, który przypadłby mu z ustawy) wynosił więc 1/6 wartości majątku spadkowego, czyli kwotę 60.888,87 złotych ($1/6 \times 365.333,33$ złotych).

O odsetkach Sąd orzekł na podstawie art. 481 k.c..

Powód twierdził, że roszczenie o zachówek jest roszczeniem bezterminowym, do którego zastosowanie ma art. 455 k.c., a więc odsetki ustawowe za opóźnienie należą się od daty wezwania zobowiązanego do zapłaty zachowku. Pozwana

zaś, że roszczenie o zachowek., staje się wymagalne z chwilą określenia przez sąd jego wysokości według cen z daty orzekania o nim i dopiero z tą datą staje się możliwe naliczanie odsetek za opóźnienie.

Pierwszy pogląd znalazł odzwierciedlenie w wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 23 marca 2007 roku (VI Ca 1285/06) oraz w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2010 roku (II CSK 178/10).

Drugi z kolei w wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 18 listopada 1997 roku (I ACa 690/97), wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 27 lutego 2013 roku (I ACa 1156/12) oraz wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 6 listopada 2013 roku (I ACa 1105/12).

Sąd Okręgowy uznał przychylił się do pierwszego stanowiska, jednakże przyjęcie tego poglądu w realiach niniejszej sprawy doprowadziłoby do pokrzywdzenia pozwanej i bezpodstawnego wzbogacenia, powoda. Pozew został wniesiony bowiem 10 października 1996 roku i od tej daty powód domaga się odsetek ustawowych. Następnie postępowanie przez wiele lat było zawieszane, którego to postanowienie powód nie kwestionował.

W związku z powyższym od dnia wniesienia pozwu do dnia wydania wyroku upłynęło 20 lat. Tym samym istnieją podstawy do przyjęcia, iż poziom cen nieruchomości znacznie wzrósł w w/w okresie. Świadczy o tym zmiana żądania przez powoda. Powód pierwotnie wnosił o zasądzenie 20.000 złotych, by ostatecznie wnieść o zasądzenie 60.888,89 złotych, a zatem 3-krotnie więcej.

Gdyby odsetki ustawowe zasądzić od dnia wezwania (w niniejszym wypadku od dnia wniesienia pozwu) powód bezpodstawnie wzbogaciłby się. Sąd bowiem ma obowiązek ustalić wartość masy spadkowej według stanu z dnia otwarcia spadku, ale według cen aktualnych. Powód otrzymałby podwójny bonus: odsetki za okres 20 lat oraz uwzględnienie przy wysokości zachowku wartości majątku spadkowego z dnia orzekania.

Tym samym w niniejszej sprawie, ze względu na szczególne i specyficzne okoliczności sprawy, Sąd uznał za zasadne zasądzenie odsetek ustawowych za opóźnienie od dnia wyrokowania, tj. dnia 25 października 2016 roku. Żądanie odsetek za opóźnienie od dnia wezwania uznał również za sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (art. 5 k.c.).

Odwołując się do przepisu art. 320 k.p.c. (w szczególnie uzasadnionych wypadkach Sąd może w wyroku rozłożyć na raty zasądzone świadczenie) wskazał, że uprawnienie to przysługuje Sądowi nie tylko w sytuacjach wyjątkowych, ale w szczególnie uzasadnionych, tj. takich, w których ze względu na sytuację finansową, spełnienie zasądzonego świadczenia byłoby dla pozwanej niemożliwe do wykonania lub w każdym razie bardzo utrudnione.

W ocenie Sądu Okręgowego w niniejszej sprawie istniały podstawy do rozłożenia zasądzonego świadczenia na raty. Sąd miał na uwadze sytuację osobistą powódki (jest ona osobą starszą i schorowaną) i materialną pozwanej (jest ona emerytką, której emerytura wynosi 1.800 złotych). W związku z tym pozwana nie ma możliwości jednorazowej zapłaty powodowi zachowku w kwocie 60.888,87 złotych. Sąd rozłożył zasądzone świadczenie na 10 miesięcznych rat podkreślając, że krótki okres rozłożenia świadczenia na raty nie spowoduje naruszenia interesów powoda.

O kosztach procesu Sąd ten rozstrzygnął na podstawie art. 100 k.p.c.

Z tym rozstrzygnięciem w części nie zgodził się powód.

Zaskarżył wyrok w części oddalającej żądanie o zasądzenie odsetek za okres od dnia wniesienia pozwu do dnia 24 października 2016 r. oraz co do rozłożenia na raty zasądzonego zachowku.

Zarzucił Sądowi pierwszej instancji naruszenie art. 5 k.c. oraz innych, niewymienionych przepisów prawa, a także art. 481 § 1 k.c., art. 320 k.p.c. i wewnętrzną sprzeczność uzasadnienia wyroku w części istotnej w świetle apelacji.

Wniósł o zmianę wyroku w tej części i zasądzenie kwoty 60 888,87 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia wniesienia pozwu do dnia 24 października 2016 r. oraz uchylenie punktu IV wyroku.

Sąd Apelacyjny zważył co następuje:

Apelacja jest usprawiedliwiona w części odnoszącej się do rozłożenia zasądzonego zachowku na raty (art. 320 k.p.c.). W pozostałym zakresie nie miała usprawiedliwionych podstaw.

I. Zasadą jest, iż wartość spadku ustala się według cen z daty orzekania o roszczeniach z tytułu zachowku (tak uchwała składu 7 sędziów SN - zasada prawna z dnia 26 marca 1985 r., III CZP 75/84, OSNCP 1985, Nr 10, poz. 147, z glosami A. Mączyńskiego, OSPiKA 1988, z. 2, poz. 27 i A. Oleszki, Palestra 1985, nr 10, s. 98 oraz omówieniem E. Wiśniewskiej, Przegląd orzecznictwa, Probl. Praw. 1986, nr 7, s. 42; wyrok SN z dnia 15 grudnia 1999 r., I CKN 248/98, LEX nr 898244; wyrok SN z dnia 25 maja 2005 r., I CK 765/04, LEX nr 180835; wyrok SN z dnia 14 marca 2008 r., IV CSK 509/07, M. Praw. 2009, nr 9, s. 510, z glosą P. Księżaka; wyrok SN z dnia 4 lipca 2012 r., I CSK 599/11, LEX nr 1218157, z glosą K. Smotera, PiP 2014, z. 3, s. 135; wyrok SN z dnia 23 maja 2013 r., I CSK 701/12, LEX nr 1353071; postanowienie SN z dnia 28 sierpnia 2013 r., V CSK 524/12, LEX nr 1375521). Obecnie za takim stanowiskiem przemawia dodatkowo sformułowanie art. 995 k.c., który wartość przedmiotu doliczanej do spadku darowizny, a po wejściu w życie ustawy z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 85, poz. 458) - także przedmiotu zapisu windykacyjnego, każe określać według cen z chwili ustalania zachowku.

Konsekwencją tego, notabene opisaną w powołanej uchwale Sądu Najwyższego (zasada prawna) z dnia 26 marca 1985 r., III CZP 75/84, OSNC 1985/10/147) jest, że skoro ustalenie wartości spadku w celu określenia zachowku oraz obliczenie zachowku następuje według cen z chwili orzekania o roszczeniu o zachowku, to odsetki od tak ustalonego świadczenia pieniężnego powinny być naliczane dopiero od daty wyrokowania w sprawie, skoro dopiero z tym momentem roszczenie o zapłatę - tak ustalonej kwoty - stało się wymagalne (por. także wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 18 listopada 1997 r., I ACa 690/97, Lex nr 34066, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1999 r., I CKN 248/98, Lex nr 898244, uchwała Sądu Najwyższego z dnia 6 września 1994 r., III CZP 105/94, OSNCP 1995 z. 2, poz. 26, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 lutego 2000 r., II CKN 725/98, Lex nr 40488, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 2005 r. I CK 765/04, Lex nr 180835, wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 9 września 2009 r., VI ACa 286/09, Lex nr 1120244, wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 15 lutego 2012 r., I ACa 1121/11, Lex nr 1133334).

Takie stanowisko aprobuje Sąd Apelacyjny w niniejszym składzie.

Tylko w wyjątkowych wypadkach, gdy kwota zachowku nie jest sporna, można odwoływać się do art. 455 k.c. i wiązać należność odsetkową z wezwaniem do zapłaty.

To jednak nie miało miejsca w sprawie i – jak trafnie zauważył Sąd Okręgowy – początkowo kwota zgłoszona w pozwie była trzykrotnie mniejsza od zasądzonej, a zmiana nastąpiła dopiero w 2015 roku, w związku z pierwszą opinią biegłego, a następnie została zmodyfikowana po sporządzeniu drugiej opinii. W tej sytuacji, zasadnie można twierdzić, że takie żądanie (odsetkowe) byłoby dodatkowym wzbogaceniem i nie dałoby się pogodzić zarówno z zasadą prawną przywołaną na wstępie, jak i zasadami słuszności (art. 5 k.c.).

II. Ma natomiast rację apelujący, że zastosowanie art. 320 k.p.c. co do zasady, a nadto w formie przyjętej przez Sąd Okręgowy, nie miało usprawiedliwionych podstaw.

Zauważyć należy, że pozwana od wielu lat musiała się liczyć z obowiązkiem zapłaty zachowku i obowiązek ten co do zasady nie był przez nią kwestionowany. Najpóźniej zaś w 2014 r., gdy zostało podjęte postępowanie, obowiązek ten aktualizował się, a sporna była jedynie jego wysokość, zależna od wyceny nieruchomości. Postępowanie w tym ostatnim przedmiocie trwało ponad dwa lata i ostatecznie kwota zachowku ustabilizowała się w wysokości korzystnej dla pozwanej (wg opinii drugiego biegłego), mniejszej od wyliczeń biegłego pierwszego o 1/3. W tej sytuacji, kolejna prolongata zapłaty zachowku, a tym jest skorzystanie przez sąd z art. 320 k.p.c., byłoby nadmiernym obciążeniem powoda, który ma prawo otrzymać stosowną zapłatę po ustaleniu aktualnej wysokości zachowku.

Pozwana miała dostateczną ilość czasu, aby przygotować się do wykonania ciężącego na niej obowiązku i nie było podstaw, aby rozkładać należną kwotę na raty..

Już tylko na marginesie zauważyć także należy, że sposób rozłożenia na raty abstrahuje od długiego czasu trwania sprawy i odrywał się od rzeczywistej potrzeby zastosowania art. 320 k.p.c.

III. Z tych względów, na podstawie art. 386 § 1 k.p.c. Sąd Apelacyjny uchylił punkt IV wyroku Sądu Okręgowego, a na podstawie art. 385 k.p.c. oddalił apelację w pozostałym zakresie.

Sąd Apelacyjny na podstawie art. 25 k.p.c. w zw. z art. 391 k.p.c. dokonał sprawdzenia wartości przedmiotu zaskarżenia i uznał, że nie może ona być wyższa niż wartość przedmiotu sporu, zgodnie z dominującym stanowiskiem judykatury.

Takie ustalenie przełożyło się m.in. na wysokość należnego wynagrodzenia pełnomocnika z urzędu powoda. Te zaś zostało przyznane na podstawie rozporządzenia MS z 3 X 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (Dz. U. poz. 1714) - § 8 pkt 6 w zw. z § 16 ust. 1 pkt 2).

Na podstawie art. 102 k.p.c. i art. 108 § 1 k.p.c. Sąd Apelacyjny uznał także, że należy – kierując się względami słuszności i mając na uwadze sytuację majątkową oraz osobistą powoda i specyfikę toku sprawy – odstąpić od obciążenia powoda (który wygrał w minimalnym tylko zakresie) kosztami postępowania apelacyjnego na rzecz pozwanej.

Katarzyna Jakubowska – Pogorzelska Roman Dżiczek Katarzyna Polańska - Farion